

W rozdziale poświęconym badaniom hydronomastycznym J. Krško szeroko prezentuje ich historię na Słowacji, nie zapominając jednak o kontekście europejskim. Projekt kompleksowego opracowania słowackich nazw wodnych narodził się w Instytucie Językoznawstwa Słowackiej Akademii Nauk w 1976 r. Wtedy rozpoczęto gromadzenie kartoteki hydronimów, w ośrodkach akademickich w Bańskiej Bystrzycy oraz Preszowie organizowano seminaria naukowe i ekspedycje terenowe. Warto przypomnieć, że pierwszą słowacką monografią hydronomastyczną była wydana w Polsce praca M. Majtana i K. Rymuta „Hydronimia dorzecza Orawy” (1985). Szczegółowe zadania i cele opracowania hydronimii słowackiej sformułował właśnie M. Majtán w referacie „Slovenská hydronymia v slovanskom kontexte”. W tym pierwszym okresie powstało kilka mniejszych studiów i monografii. Kilkanaście lat później tenże słowacko-polski duet opublikował w serii „Hydronymia Europaea” pracę „Gewässernamen im Flussgebiet des Dunajec” (Nazwy wodne dorzecza Dunajca) (1998). Od 2003 r. rozpoczęły się intensywne prace nad projektem „Hydronymia Slovaciae”, wzorowanym na serii „Hydronymia Europaea”, które wkrótce zostaną ukończone². Dzieje się to m.in. dzięki działającemu od 2007 r. przy Uniwersytecie Mateja Bela studium doktoranckiemu, w którym powstają dysertacje poświęcone hydronimii, ponadto materiał hydronimiczny jest zbierany według jednolitych zasad w ramach prac semestralnych, licencjackich i magisterskich na kilku uczelniach pedagogicznych. W tym miejscu również, tak jak i w rozdziale o badaniach toponimicznych, J. Krško szczegółowo objaśnia strukturę hasła w słowniku nazw wodnych, podaje przykłady modelowych artykułów hasłowych, by młodzi adepci mogli według jednolitych wzorów gromadzić materiał, który wzbogaci później całościowe opracowanie hydronimii słowackiej. Oprócz klasycznych prac w formie monografii rodzą się projekty przetransponowania danych hydronomastycznych na elektroniczne mapy. Prace nad takim projektem już trwają, a pierwszym jego etapem jest aplikacja hydronimii dorzecza Hronu i Torysy na mapy GIS („Výskum hydronymie”, s. 108–131).

Książka J. Krški to nie tylko skrypt akademicki. Daje ona odbiorcy obraz historycznego rozwoju toponomastyki słowackiej, zarówno w warstwie teoretycznej, jak i materiałowej, leksykograficznej, stanowi uzupełnienie informacji zawartych w encyklopedii „Słowiańska onomastyka”. Brakuje podobnego opracowania na gruncie polskim, mimo że onomastyka na powrót coraz częściej gości na polskich uczelniach wyższych, staje się przedmiotem seminariów i prac dyplomowych. Warto wykorzystać zebrane materiały młodych badaczy (które zwykle zalegają w bibliotekach i archiwach), zwłaszcza te bazujące na eksploracji terenowej, i włączać je do całościowych opracowań toponimii. Powinien być jednak spełniony jeden warunek wyjściowy: gromadzenia materiału według jednolitych zasad, a do tego przydałby się odpowiedni podręcznik.

Urszula Bijak

e-mail: urszulab@ijp-pan.krakow.pl

Svåtłana U. Š a h o ũ s k a j a, Belaruskaâ anamastyčnaâ leksikagrafiâ: farmiravanne, sučasny stan, vektary razviccâ, AAT „Krasnaâ zvezda”, Minsk 2012, 258 s.

Autorka monografii „Belaruskaâ anamastyčnaâ leksikagrafiâ: farmiravanne, sučasny stan, vektary razviccâ” (Minsk 2012) Switłana U. Szachowska po raz pierwszy w językoznawstwie białoruskim dokonuje kompleksowej analizy białoruskich słowników antroponimicznych i toponimicznych,

² Aktualny stan opracowania słowackiej hydronimii przedstawia mapa na końcu książki.

określa etapy rozwoju leksykografii onomastycznej, bada osobliwości struktury słowników i przeprowadza ich typologię. Praca, adresowana do profesjonalnych badaczy lingwistów i onomastów, wykładowców, doktorantów i studentów uczelni wyższych, składa się z pięciu rozdziałów i aneksu. W książce umieszczono zdjęcia znanych białoruskich językoznawców zajmujących się onomastyką oraz skany stron tytułowych i fragmentów wybranych prac onomastycznych.

Pierwszy rozdział, pt. „Belaruskaâ t earëtyčnaâ leksikagrafiâ: stan, kierunki, problemy” (Białoruska leksykografia teoretyczna: stan, kierunki, problemy), został poświęcony głównie analizie rozpraw specjalistów w dziedzinie słownictwa. Autorka monografii zajmuje się takimi zagadnieniami, jak: historia leksykografii białoruskiej, typologia słowników we współczesnej lingwistyce, projekty leksykograficzne, charakterystyka słowników ze względu na ich strukturę i treść, metaleksykografia, wykorzystanie technologii informacyjnych. Pozwala to zapoznać się ze współczesnym stanem białoruskiej leksykografii onomastycznej, aktualnymi kierunkami badań teoretycznych oraz praktyką tworzenia słowników.

W drugim rozdziale, pt. „Peryâdzycyâ gistoryi belaruskaj anamastyčaj leksikagrafii” (Periodyzacja historii białoruskiej leksykografii onomastycznej), na podstawie analizy publikacji Autorka wyróżnia trzy zasadnicze okresy działalności leksykograficznej onomastów białoruskich: okres wstępny (koniec XIX w.–pierwsza połowa lat dwudziestych XX w.), okres kształtowania się dyscypliny (druga połowa lat dwudziestych–lata pięćdziesiąte XX w.) i okres intensywnego rozwoju (lata sześćdziesiąte XX w.–początek XXI w.). Wspominając o słowniku J. Trusmana „Ëtimologiâ mësnych nazvanij Vitebskoj gubernii” (Etimologia nazw miejscowych guberni witebskiej, 1897), z którym zwykle wiąże się powstanie białoruskiej leksykografii onomastycznej, S. Szachowska dostrzega pierwsze próby systematyzacji białoruskiej leksyki toponimicznej we wcześniejszych pracach, takich jak: „Novyj i pol'nyj geografičeskij slovar' Rossijskago gosudarstva...” (Nowy i pełny słownik geograficzny państwa rosyjskiego..., 1788), „Geografičeskij slovar' russkoj zemli” M. Barsowa (Słownik geograficzny ziemi rosyjskiej, 1865) i „Geografičeskij slovar' Źomojtskoj zemli XVI stolëtiâ” I. Sprogisa (Słownik geograficzny ziemi żmudzkiej XVI wieku”, 1888). Omówienie rozwoju białoruskiej leksykografii onomastycznej jest zilustrowane szczegółowym opisem wszystkich wymienionych publikacji.

W książce zamieszczono ponadto analizę wielu innych prac obejmujących białoruski materiał onomastyczny. Ponieważ edycja zestawienia bibliograficznego „Belaruskae movaznaŭstva” (Językoznawstwo białoruskie, Minsk 2004), które zawiera rozdział „Onomastyka”, została doprowadzona do 1991 r., uwzględnienie wszystkich prac z białoruskiej leksykografii onomastycznej okazało się dość trudne. Prawdopodobnie dlatego w monografii S. Szachowskiej nie został wymieniony przygotowany przez członka Narodowej Akademii Nauk Białorusi M. Biryłę rosyjsko-białoruski słownik terminologii onomastycznej, który jest chyba jedyną próbą całościowego ujęcia terminologii onomastyki białoruskiej. Praca ukazała się w „Tërminalağičnym zborniku” („Zbiorze terminologicznym”, 87–88, 1993) i zawiera ponad 850 haseł. Brakuje też wyczerpujących informacji o „Matëryâlah dlâ/da sloŭnika gidronimaŭ Gomel'sčyny” (Materiałach do słownika hydronimów Homelszczyzny), które ukazały się w tomiku „Belaruskaâ mova” (Język białoruski).

Trzeci rozdział, pt. „Struktornyâ asablivasci belaruskich anamastyčajnych sloŭnikaŭ” (Osobliwości strukturalne białoruskich słowników onomastycznych), skupia się na analizie prac leksykograficznych rozpatrywanych ze względu na ich mega-, makro- i mikrostrukturę. Megastrukturę S. Szachowska rozumie jako „ramową strukturę słownika, wzajemne uporządkowanie odrębnych części edycji leksykograficznej” (s. 80), makrostrukturę — jako „porządek lematów w onomastykonie” (s. 82), mikrostrukturę natomiast — jako „inwentarz informacji, wykorzystywanych w artykułach słownikowych oraz strukturę artykułu słownikowego” (s. 83). Dokonana przez badaczkę analiza słowników onomastycznych pokazuje, że megastruktura białoruskich prac leksykograficznych

z dziedziny onomastyki odpowiada tradycyjnej megastrukturze słowników wschodniosłowiańskich i zwykle składa się z tekstu wstępnego, korpusu i tekstu końcowego. Specyficzną megastrukturą wyróżniają się tylko prace M. Biryły: „Belaruskaâ antrapanimîa: ulasnyâ imeny, imeny-mânuški, imeny na bac'ku, prozvišçy” (Białoruska antroponimia: imiona własne, przezwiska, patronimika, nazwiska, 1966), „Belaruskaâ antrapanimîa: prozvišçy, utvoranyâ ad apelatyûnaj leksyki” (Białoruska antroponimia: przezwiska utworzone od nazw pospolitych”, 1969), „Litoŭskiâ èlementy ŭ belaruskaj anamastycy” (Elementy litewskie w onomastyce białoruskiej, 1968, wspólnie z A. Vanagasem) i A. Uscinowicz „Antrapanimîa Grodzenščyny i Brèščyny (XVI–XVIII stt.)” (Antroponimia Grodzieńszczyzny i rejonu Brześćcia (XVI–XVIII w.), 1975), w których wybrane grupy antroponimów zostały włączone do tekstów monografii. Makrostrukturę współczesnych słowników onomastycznych charakteryzuje według S. Szachowskiej układ alfabetyczny. Do wyjątków należą „Kratkij toponimičeskij slovar' Belorussii” w języku rosyjskim (Krótki słownik toponimiczny Białorusi, 1974) W. Żuczkiewicza, w którym łączone są hasła o wspólnych podstawach motywacyjnych oraz wymieniona praca M. Biryły z 1969 r., w której hasłem słownikowym jest baza słotwórcza (apelatyw), a obok niej podane są derywaty onimiczne.

Wiele uwagi S. Szachowska poświęca mikrostrukturze onomastykonów, wyodrębniając następujące składniki artykułu słownikowego: „strefę nominacji”, wariantów, uwag, identyfikacji, informacji pozajęzykowych, derywatów oraz ilustracji. Rozpatrywanie białoruskich słowników onomastycznych w takim ujęciu pozwoliło Autorce określić modelowy wzorzec artykułu słownikowego dla opracowań leksykograficznych. Zdaniem S. Szachowskiej wzorcowy artykuł hasłowy w słownikach onomastycznych powinien zawierać elementy obligatoryjne, takie jak: „strefa nominacji”, warianty, informacje gramatyczne i pozajęzykowe. Biorąc pod uwagę występowanie/brak niektórych elementów, S. Szachowska wyodrębniła 16 modeli artykułów i klasyfikuje opracowania leksykograficzne, posługując się modelem standardowej, zawężonej lub poszerzonej mikrostruktury. Standardowa mikrostruktura prac leksykograficznych zakłada konieczność istnienia stref nominacji, wariantów, identyfikacji i informacji pozajęzykowych; za wzorcowe uważa rozprawy: W. Lemciugowej „Taponimy raspavâdauc': navukova-papulârnyâ èçûdy” (Toponimy opowiadają: szkice popularnonaukowe, 2008), H. Miezienki „Vicebščyna ŭ nazvah vulic” (Witebszczyzna w nazwach ulic, 2008). Według S. Szachowskiej są to elementy umożliwiające realizowanie przez słownik funkcji informacyjno-kodyfikacyjnej, a zatem są one typowe dla mikrostruktury tego słownika. Opracowania o cechach mikrostruktury zawężonej charakteryzuje brak jednego lub kilku koniecznych elementów; prace tego typu stanowią większość wśród białoruskich onomastykonów; przykładem są: „Słoŭnik asabovych ulasnyh imën” (Słownik osobowych imion własnych, 2000) U. Saroki oraz „Słoŭnik taponimau i adtapanimnyh deryvatau u arèale zahodnepaleskich gavorak” (Słownik toponimów i derywatów odtoponimicznych z obszaru gwar zachodniopoleskich, 2001) Z. Zaika. Monografie o cechach mikrostruktury rozszerzonej zawierają oprócz elementów standardowych jeden lub kilka elementów fakultatywnych; należą do nich np.: „Mikrotoponimîa Mozyrskogo Poles'â” (Mikrotoponimia Mozyrskiego Polesia, 2007) H. Iwanowej (w języku rosyjskim) czy sześciotomowy słownik nazw miejscowości J. Rapanowicza (1977–1986). Ponadto badaczka proponuje klasyfikacje słowników onomastycznych ze względu na przedmiot opisu leksykograficznego (ogólne/specjalistyczne wydania onomastyczne, ogólne/specjalistyczne wydania toponimiczne, ogólne/specjalistyczne wydania antroponimiczne itd.) i makrostrukturę (wydania o układzie alfabetycznym lub alfabetyczno-gniazdowym). Wszystko to razem z dwoma schematami składa się na treść rozdziału czwartego pt. „Typologia belaruskich anamastyčnyh sloŭnikaŭ” (Typologia białoruskich słowników onomastycznych).

Ostatni, piąty rozdział, pt. „Perspektywy razvicia belaruskaj anamastyčnaj leksikagrafii” (Perspektywy rozwoju białoruskiej leksykografii onomastycznej), został poświęcony ocenie dorobku naukowego w zakresie opracowań słownikowych białoruskich nazw własnych i wskazaniu kierunków

rozwoju (działy: 5.1. „Leksikagrafičnââ prězentacyâ tapanimičnaga fondu belaruskaj movy” (Leksykograficzna prezentacja toponimicznego zasobu języka białoruskiego) i 5.2. „Leksikagrafičnââ prězentacyâ antroponimičnaga fondu belaruskaj movy” (Leksykograficzna prezentacja antroponimicznego zasobu języka białoruskiego). Dodatkowo warto zwrócić uwagę na omawiany w książce projekt słownika białoruskiej leksyki hydronimicznej, przygotowany przez S. Szachowską, ze względu na wielką wartość lingwistyczną i historyczną nazw własnych obiektów wodnych (s. 160). Systematyzację i ujednoczenie białoruskiej hydronimii regionalnej onomasta I. Kapyłow uważa nawet za „problem wagi państwowej”.

Aneks, pt. „Stupien' leksikagrafizacyi belaruskich taponimaŭ” (Stopień zaawansowania opracowań słownikowych toponimów białoruskich), ma postać tabeli, w której podano (według podziału administracyjnego Białorusi), informacje o występowaniu nazw obiektów geograficznych w białoruskich pracach leksykograficznych, poradnikach i encyklopediach. Tabela pokazuje, że po odpowiednim uzupełnieniu takie ujęcie informacji bibliograficznych może stać się wygodnym i niezbędnym dodatkiem do pełnej bibliografii toponomastyki białoruskiej.

Monografia S. Szachowskiej jest pierwszym w białoruskiej leksykografii onomastycznej krokiem do przezwyciężenia sytuacji, w której „przy niemal całkowitym braku ogólnych rozpraw teoretycznych różne, szczegółowe publikacje na temat historii i teorii leksykografii mierzy się setkami” (s. 13). „Białoruska leksykografia onomastyczna” jest opracowaniem, które w zadowalający sposób podsumowuje osiągnięcia onomastyki białoruskiej w zakresie leksykografii, a jej powstanie będzie zapewne sprzyjać owocnemu rozwojowi tej dyscypliny w przyszłości.

Vadzim Szkliaryk

e-mail: vsh@philology.by

Iwona Nobis, Służebne nazwy miejscowe w Polsce piastowskiej, Rozprawy Wydziału Filologicznego LXXXII, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2013, 284 s.

Recenzowana publikacja stanowi ukoronowanie długiej tradycji badań historycznych i językoznawczych nad średniowiecznymi osadami służebnymi. W literaturze polskiej zagadnienie to zostało po raz pierwszy podjęte przez T. Wojciechowskiego¹, a w dalszej dyskusji brali udział zarówno polscy historycy-mediewiści (K. Buczek, F. Bujak, R. Grodecki, K. Modzelewski, J. Nalepa, K. Tymieniecki), jak i językoznawcy-onomaści (m.in. J. Domański, D. Kopertowska, K. Rymut, P. Smoczyński, W. Taszycki)². Doktor Iwona Nobis (dalej: IN) podsumowuje ich dokonania (s. 9–26), a następnie

¹ T. Wojciechowski. Chrobacja. Rozbiór starożytności słowiańskich. T. I. Kraków 1873, s. 145 i n., 256 i n. Dziesięć lat wcześniej podjęto problem ludności służebnej w literaturze czeskiej; zob. H. Jireček. Slovanské právo v Čechách a na Moravě. T. I. Praha 1863, s. 64 i n.

² Odnotujemy w tym miejscu artykuły opublikowane w najważniejszym polskim czasopiśmie onomastycznym: K. Buczek. Podstolice, pstrościce i węgierce. Przyczynek do badań nad toponomastyką staropolską. *Onomastica*, IV, 1958, zesz. 1 (7), s. 1–27; J. Domański. Śląskie nazwy służebne. Cz. I. *Onomastica*, XIX, 1974, s. 5–42. Cz. II. *Onomastica*, XX, 1975, s. 5–34; K. Rymut. Służebne i zawodowe nazwy miejscowe w Małopolsce. *Onomastica*, XX, 1975, s. 143–168; D. Kopertowska. Nazwy miejscowe zawodowe na terenie śląsko-małopolskiego pogranicza. *Onomastica*, XXV, 1980, s. 55–72. IN pomija jednak pracę U. Wójcik, opublikowaną osiem lat temu w „Onomastikach” (zob. niżej, przypis 6).